

9. LA FORMACIÓ PROFESSIONAL

Jordi Monés i Pujol-Busquets

9.1. JUSTIFICACIONS

Primerament cal especificar a què em refereixo a l'hora de parlar de formació professional. Ateses les limitacions d'un treball d'aquestes característiques, d'entrada convé puntualitzar que he prioritzat l'abast que donaré a una expressió complexa i extensa. Em limitaré, simplement, a la formació professional industrial, de caràcter elemental, atès que la formació professional agrària⁴⁶³ representa, en aquests anys, una prioritat menor en relació amb una problemàtica de la societat catalana, centrada principalment en la producció industrial vinculada a les necessitats de mà d'obra qualificada.

Tot i que en els principis de la revolució industrial o, potser més ben dit, en l'etapa preindustrial, no quedaven ben definits els diferents graus de la formació tecnicoprofessional, és evident que en el període que estudia aquest treball, la divisió dels ensenyaments tècnics en superior, mitjà i elemental quedava ja ben precisada. Altrament, malgrat, com ja veurem més endavant, que en el projecte de la burgesia industrial de començaments del segle XX s'inclouien els tres ensenyaments citats formant com una mena de tronc comú, en la realitat l'ensenyament superior no s'hi podrà incloure perquè l'Estat se'n farà càrrec de forma exclusiva, i el mitjà quedarà reduït únicament a l'Escola Industrial de Barcelona, perquè les escoles de Terrassa i Vilanova i la Geltrú dependran únicament, també, del Govern central.

Així doncs, tractant aquesta problemàtica en l'àmbit del Principat, crec que hem de prioritzar l'ensenyament tècnic elemental, conegut també com a formació professional, tot i que, al llarg del treball i de forma esporàdica, ens podem referir en algun moment a l'ensenyament tècnic mitjà.

463. Convé puntualitzar, però, que diputacions i ajuntaments catalans, malgrat les poques disponibilitats econòmiques, saberen interessar els pagesos a favor de la modernització del camp.

9.2. ALGUNES PRECISIONS SOCIOHISTÒRIQUES

Arran del desenvolupament de la producció que es dona en l'etapa preindustrial i dels canvis que experimenta l'estructura socioeconòmica, especialment pel que fa a l'organització de la dita producció i la consegüent divisió del treball, la formació professional, tal com la coneixem avui, sofreix, a partir de la segona meitat del segle XIX, alguns canvis significatius. Tot i això, els gremis van continuar exercint, durant força temps, un paper important en el món de l'aprenentatge dels futurs fadrins, cada vegada més coneguts com a operaris, els nous tipus d'obers vinculats a la producció industrial.

Pel que fa a la formació dels obrers industrials catalans, en línies generals podem parlar de tres períodes històrics:

— Un primer estadi que va durar pràcticament fins a la primera meitat del segle XIX. La formació era totalment rutinària i s'adquiria en el mateix lloc de treball, al taller o a la fàbrica.

A partir de finals de la primera meitat de l'esmentat segle i sobretot d'ençà de la segona, els anys seixanta i d'una manera especial en el període revolucionari (1868-1874), es comencen a observar alguns intents de reforma, limitats, en gran part, al ram tèxtil. En aquesta època apareixerà la formació mixta, és a dir, per una banda l'aprenentatge al taller o a la fàbrica i per l'altra, l'ensenyament professional que es realitzava a les escoles d'arts i oficis o similars,⁴⁶⁴ amb el benentès que les lliçons que s'impartien en aquests centres sempre tenien lloc a la nit després de la jornada laboral.

La nova situació implicarà que, per a alguns xicots, el seu ensenyament terminal deixi de ser l'ensenyament primari, limitat a rudiments de lectura i escriptura, evidentment en castellà, i les quatre regles. Ara s'hi afegirà una sèrie de nocions de tecnologia aplicada al futur ofici o al que ja s'estava exercint. En aquesta etapa, en un primer moment, les classes anaven dirigides a encarregats i capatassos i, més endavant, també s'hi van incloure els operaris, amb la qual cosa es van generalitzar dos nivells: un per a encarregats i capatassos i l'altre per a operaris.

La tercera fase s'inicià al voltant del final dels anys seixanta del segle XX, quan es començava a avançar cap a l'escola de formació professional integrada a l'estructura de l'ensenyament considerat globalment. Aquesta etapa, que no entra cronològicament en el nostre camp d'estudi, ja s'havia proposat portar-la a la pràctica en l'època que estudiem.

464. A finals dels anys vint del segle XIX es començà a parlar a Catalunya d'escoles d'arts i oficis, però no es materialitzaren fins més tard.

Altrament cal puntualitzar, també, algunes qüestions que tenen quelcom a veure amb la formació professional:

Les reivindicacions obreres, que s'hagueren de desenvolupar fins a 1868 en el terreny de la clandestinitat, se centraven, en general, en la millora de les condicions de treball i en l'educació primària elemental. Un altre problema que els treballadors no veien massa clar era la innovació tecnològica, perquè tenien por de perdre el lloc de treball, com va passar més d'una vegada.

Pel que fa als patrons, els sectors influents, com s'esdevenia també en altres contrades, s'oposaven a la formació professional perquè generaria automàticament, segons ells, major exigència salarial dels obrers, amb la qual cosa els seus guanys disminuirien.

D'altra banda, hem de tenir en compte que l'interès de les classes dirigents per l'ensenyament tècnic va començar per l'ensenyament superior i mitjà, i es deixà l'elemental per a més endavant.

9.3. LA FORMACIÓ PROFESSIONAL A PARTIR DE LA SEGONA MEITAT DEL SEGLE XIX

9.3.1. L'OBRA DE LA DIPUTACIÓ DE BARCELONA I DE LES ALTRES DIPUTACIONS

A mesura que ens apropem al segle XX, seguint, més o menys, el que estava succeint als països desenvolupats d'Europa i Amèrica, els coneixements tècnics per als obrers es podran començar a adquirir als centres d'ensenyament professional públics i privats, que podríem considerar vinculats a l'educació formal.

Pel que fa als canvis legislatius en l'ensenyament tècnic, que a l'Estat espanyol s'iniciaren el 1851, la seva incidència en el món industrial fou més aviat limitada, amb la particularitat que l'acció d'aquesta legislació quedava circumscrita a l'ensenyament superior i, en part, al mitjà, però era pràcticament nul·la a l'ensenyament tècnic elemental. En aquest sentit convé assenyalar que es limitava, en general, a l'establiment de centres pilot, en particular a Madrid.

Més o menys encarrilada la formació tècnica de grau mitjà i superior, gràcies als esforços de la classe dirigent catalana encapçalada per la burgesia industrial, que substituïa, almenys en part, la desídia del Govern central,⁴⁶⁵ no ens ha

465. Amb relació a la problemàtica de l'ensenyament tècnic superior i mitjà en aquests anys, podeu veure Ramon GARRABOU, *Enginyers industrials, modernització econòmica i burgesia a Catalunya: 1850 - inicis del segle XX*, Barcelona, L'Avenç i Col·legi d'Enginyers Industrials, 1982, 323 p.

d'estranyar que aquesta mateixa burgesia intentés, ja més endavant, buscar solucions pròpies al marge de l'Estat pel que fa a l'ensenyament tècnic elemental.

M'haig de referir primordialment al món industrial català, d'altra banda circumscrit, en bona part, al rerepaís barceloní, si més no a nivell d'influència socioeconòmica. Altrament, tal com ja havia passat a la segona meitat del segle XIX, la gran protagonista en el sector públic fou la Diputació de Barcelona.

Un dels esdeveniments que marcà l'inici de l'ensenyament professional modern a Catalunya fou la creació, el 3 de novembre de 1868, de l'Escuela Industrial Barcelonesa, amb el suport moral, però no pas econòmic, de la Diputació.⁴⁶⁶ El promotor i director d'aquest centre fou Ramon de Manjarrés, que coneixia molt bé les escoles de formació professional estrangeres, fonamentalment angleses. La filosofia d'aquesta escola es basava en els paràmetres següents:

- Ensenyament popular.
- Llibertat i descentralització.
- Ensenyament gradual per formar operaris, contramestres i caps de taller.⁴⁶⁷

Les realitzacions de la Diputació de Barcelona, és a dir la participació d'un ens oficial, s'iniciaren al segle XIX amb l'Escuela Libre Provincial de Artes y Oficios, creada el 15 d'octubre de 1874.⁴⁶⁸ El director de l'Escola Provincial era el mateix que el de l'Escola d'Enginyers Industrials, en aquest cas, el citat Ramon de Manjarrés. D'altra banda, per manca d'un local adient, les classes es traslladaren a la Universitat Literària, que s'havia inaugurat el 1873. La manca d'espai originà una important limitació del nombre d'alumnes, fins i tot en comparació amb altres centres de la resta de l'Estat.⁴⁶⁹

Un altre aspecte a considerar és l'acord del 28 de juny de 1880, a partir del

466. Amb anterioritat a la creació d'aquesta escola es van dur a terme diverses experiències interessants, però aquesta ens resulta especial, perquè és el primer pas cap a un nou tipus d'escola. Sobre les esmentades experiències, vegeu Ramon ALBERDI, *La formación profesional en Barcelona: Política, pensamiento, instituciones: 1875-1923*, Barcelona, Don Bosco, 1980, p. 535-606; Jordi MONÉS I PUJOL-BUSQUETS, *Formació professional i desenvolupament econòmic i social català (1714-1939)*, Barcelona, IEC, 2005, p. 113-126.

467. Sobre la personalitat de Ramon de Manjarrés i Bofarull, vegeu Ramon ALBERDI, *La formación profesional en Barcelona...*, p. 196-301.

468. Amb relació a la fundació d'aquesta escola i la seva dimensió social, consulteu Ramon ALBERDI, *La formación profesional en Barcelona...*, p. 64-65.

469. Ramon de Manjarrés s'oposà a aquest trasllat. La Diputació va fer un projecte per acollir totes les escoles barcelonines que depenien d'aquest organisme, si bé fracassà. Cf. DIPUTACIÓN PROVINCIAL DE BARCELONA, *Programa del concurso de proyectos para la construcción de un edificio destinado a las instituciones provinciales de instrucción pública: Publícase por acuerdo de la Diputación*, Barcelona, 1877.

qual la Diputació s'adreçava a diversos consistoris de la província per tal que establissin escoles d'arts i oficis. Només s'acolliren a aquesta proposta Sabadell, Vilanova i la Geltrú i, més endavant, Terrassa, Mataró i Manresa. En aquests anys, també la Diputació de Girona promocionà escoles de formació professional a la capital, la Bisbal i Olot,⁴⁷⁰ al marge d'altres establiments docents que sorgiren impulsats per ajuntaments, associacions o particulars.

9.4. LA FORMACIÓ PROFESSIONAL INDUSTRIAL ENTRE 1900-1923

L'Exposició Universal de Barcelona, tot i les seves limitacions, va produir un gran impacte en el món industrial català, fet que propicià la fundació de l'Escuela Municipal de Artes y Oficios de la vila de Gràcia, establerta el 1890 sota l'impuls de la Sociedad Económica de Amigos del País d'aquesta població, la qual influí, també, en l'establiment de l'Escuela Municipal de Artes y Oficios de Sant Martí de Provençals, creada el 1892.⁴⁷¹

La crisi colonial de 1898 accelerà els processos de canvi, sobretot en el món industrial i polític, la qual cosa tingué incidència en el camp de la formació professional. No es tractà únicament del fet de la pèrdua de les colònies i de la seva repercussió econòmica en el món industrial català, sinó d'una manera especial del final del caciquisme, almenys a les zones urbanes industrials del nostre país. La nova situació queda molt ben reflectida en aquestes paraules de Pau Vila:

La necessitat de donar una formació tècnica als treballadors és una de les principals preocupacions que tenen en començar el segle XX els nostres industrials i polítics. L'expansió econòmica dels darrers anys del segle XIX havia posat en evidència que l'especialització de la mà d'obra era indispensable per adaptar-se a la revolució tecnològica que s'estava vivint arreu d'Europa. Aquest fenomen, per altra part, es veu accentuat amb la crisi sorgida de la Guerra de Cuba i la pèrdua de les colònies, que suposen una tendència a la diversificació industrial.

L'ensenyament professional, no obstant, és aleshores un dels buits més nota-

470. Pel que fa a aquestes qüestions, vegeu Jordi MONÉS I PUJOL-BUSQUETS, *Formació professional i desenvolupament econòmic i social català (1714-1939)*, p. 126-131. Es poden consultar, a més, les diverses referències que apareixen en aquestes pàgines.

471. L'annexió, el 1897, pel municipi barceloní de les poblacions de l'entorn determinà que l'Ajuntament del cap i casal es veiés obligat a adoptar una política a favor de l'ensenyament tècnic elemental, atès que els ajuntaments de Gràcia i Sant Martí tenien al seu càrrec escoles d'arts i oficis.

bles a Catalunya, i és per això que ja des dels primers anys del segle XX es converteix en un objectiu compartit per la burgesia i la classe treballadora, obligada aquesta última a adaptar-se a les possibilitats canviants del mercat de treball.⁴⁷²

Amb l'arribada del segle XX es començà a notar un major pes de la legislació espanyola, malgrat que es continuaren observant moltes llacunes, almenys fins a la proclamació de la dictadura de Primo de Rivera,⁴⁷³ normatives legals que no corresponien a les necessitats d'una societat industrial moderna. L'avingentesa que l'Estat deixés en mans de les diputacions i dels ajuntaments la gestió de la formació professional va oferir possibilitats d'actuació a les esmentades institucions en aquest terreny, amb l'handicap, però, de la manca de disponibilitats pressupostàries dels esmentats organismes.

9.4.1. L'OBRA DE LES DIPUTACIONS

Com ja he dit, l'Escola Provincial d'Arts i Oficis no tenia prou capacitat, al marge que hom considerava que la seva qualitat era força millorable. No és estrany, per tant, que el membre de la Diputació barcelonina Joan Garriga plantejés, en la sessió del 20 de juny de 1900, reformes profundes. Al cap d'un mes, el 15 de juliol, el Foment del Treball Nacional⁴⁷⁴ elaborava un altre projecte, dissenyat, en gran part, per Josep Albert Barret, professor de l'Escola Provincial d'Arts i Oficis.⁴⁷⁵

En aquest darrer projecte es preveia un ensenyament basat en l'escola-taller i la semigratuïtat dels estudis. A més de la separació de l'ensenyament artístic de la formació professional industrial, ensenyances que encara estaven barrejades, dividia l'ensenyament tècnic en tres graus:

- Primaris (obrers);

472. Cf. Bru ROVIRA i JARQUE, *Pau Vila: «He viscut»: Biografia oral*, Barcelona, La Campana, 1989, p. 173.

473. Miguel Primo de Rivera, a partir de l'experiència catalana, va començar a crear una estructura més moderna d'ensenyament tècnic a nivell d'Estat, evidentment amb un caràcter marcadament centralista.

474. En el període 1880-1900 es produïren diversos esdeveniments que prejutgen els canvis que es començaven a manifestar a l'inici del segle XX, entre els quals cal remarcar la creació del Foment del Treball Nacional el 1889.

475. Sobre aquest projecte i d'altres que apareixen en aquests anys, consulteu Jaime CARREIRA Y PUJAL, *La enseñanza profesional en Barcelona en los siglos XVIII i XIX*, Barcelona, Bosch, 1957, p. 171, i Ramon ALBERDI, *La formación profesional en Barcelona...*, p. 281 i s.

- Mitjans (obrers especialitzats, contramestres, tècnics);
- Superiors (directors i enginyers);

amb la particularitat que es preveia que els obrers del primer cicle poguessin arribar a graduar-se en el tercer cicle, com a enginyers.

El projecte preveia l'aplicació d'un impost específic per al seu finançament, però el Ministeri d'Hisenda no va acceptar aquesta possibilitat, mesura imprescindible per a fer possible el projecte. Aquesta proposta, com la de Joan Garriga, es basava en el model de les *half time schools*, centres teoricopràctics d'ensenyament total. La negativa del Govern central es compensà, almenys en part, amb el Reial decret de 30 de març de 1904 (*Gaset*a del 31 de març), segons el qual es constituïa el Patronat de l'Escola Industrial de Barcelona, presidit pel mateix president de la Diputació. En aquest decret s'establí la creació d'una Escuela Superior de Industrias, coneguda com a Escola Industrial, amb un règim especial.⁴⁷⁶

Una de les primeres actuacions del Patronat fou la compra, l'any 1906, de Can Batlló, una empresa tèxtil emblemàtica. Cal no oblidar que al cap de poc temps, la proposta de globalitat quedava coixa, atès que els estudis d'enginyer industrial passaven a dependre totalment de l'Estat, amb la qual cosa la dita globalitat quedava limitada als estudis mitjans i elementals.⁴⁷⁷

Aprofitant les condicions que ofería l'edifici que el Patronat havia adquirit, s'hi començaren a traslladar algunes de les seccions de l'Escola Provincial d'Arts i Oficis, començant per les relacionades amb la indústria tèxtil, filatura, tissatge i ram de l'aigua, a les quals seguiren d'altres relacionades amb la indústria química i mecànica, totes elles equipades amb magnífics laboratoris.⁴⁷⁸

Paral·lelament, la Comissió Provincial es va comprometre, el 1910, a traslladar, com més aviat millor, a Can Batlló totes les instal·lacions de l'Escola Provincial, com també algunes càtedres de l'Escola d'Enginyers Industrials. Malgrat tot, encara haurem d'esperar un temps prudencial perquè els ensenyaments professionals de caràcter elemental es traslladin a Can Batlló.

L'Escola Elemental del Treball (Escola del Treball el 1920), a partir de la seva inauguració el 29 de maig de 1914, esdevé un centre amb moltes més condi-

476. Sobre la gestació d'aquest Reial decret, vegeu Alexandre GALÍ, *Història de les institucions i del moviment cultural de Catalunya: 1900-1936*, llibre IV: *Ensenyament tècnico-industrial i tècnico-manual o d'Arts i Oficis*, 1a part, Barcelona, Fundació Alexandre Galí, 1981, p. 18-24.

477. Quant als estudis secundaris, ens referim exclusivament a la ciutat de Barcelona, atès que l'Estat havia creat, el 1901, les escoles tècniques de grau mitjà de Terrassa i Vilanova i la Geltrú, sota la dependència del Govern de Madrid, com ja veurem al seu moment.

478. No insistim en aquesta qüestió, perquè, al marge dels textos ja citats, la bibliografia sobre aquests estudis és molt àmplia.

cions que no pas l'anterior, que s'havia desenvolupat amb mitjans precaris, sobretot a causa del seu local insuficient. El nou edifici constava de tres cossos amb una superfície de 3.225 m². Malgrat tot, la seva filosofia no havia canviat respecte a l'escola que fins aleshores havia estat acollida a la Universitat Literària.

El director i el secretari eren els mateixos de l'Escola d'Enginyers, fet que determinava que el nou centre fos considerat de tercera categoria, perquè aquests senyors tenien la mentalitat que l'ensenyament constava de tres graus ben diferenciats i com és lògic l'elemental era considerat com un parent pobre que no mereixia la mateixa atenció que l'ensenyament superior.

Al cap d'uns quants anys, la Diputació de Barcelona va aconseguir que l'Escola Elemental del Treball s'independitzés totalment de l'Escola d'Enginyers. Així doncs, el 21 de març de 1917, es nomenà com a nou director Josep A. Barret, un dels màxims promotors d'un dels projectes de l'any 1900. Malauradament, abans d'un any, Barret fou assassinat en circumstàncies que encara no han estat prou aclarides.⁴⁷⁹

Després d'algun temps d'incertesa, el 8 de juliol de 1918, per un acord de la Diputació, fou nomenat conseller tècnic un jove enginyer, Rafael Campalans i Puig, el qual més endavant, el 1920, assumí oficialment el càrrec de director, que comptava amb la col·laboració com a secretari de Pau Vila, que introduí a l'Escola del Treball les pràctiques tutelars de l'escola primària.⁴⁸⁰ La política del nou equip dirigit per Campalans, seguint en alguns punts les idees de Barret, se centrava fonamentalment:

— En l'ensenyament cíclic, graduat i especialitzat, atorgant una importància especial a les aules de dibuix, els tallers i els laboratoris.

— En la importància de la formació humana, que havia d'agermanar-se amb la formació tècnica, tot plegat per contribuir a una major eficàcia educativa.

— En els viatges d'estudis, els quals havien d'adquirir una importància específica.⁴⁸¹

Calia afavorir, d'altra banda, la participació en la vida de l'escola de l'As-

479. Les autoritats van acusar de l'assassinat els sindicalistes, i aquests, els agents alemanys que hi havia a Barcelona, els quals actuaven en contra dels industrials catalans, que s'havien arrengrerat, en general, a favor dels aliats.

480. Campalans fou un dels fundadors, el 1923, de la Unió Socialista. Prat de la Riba li havia encarregat l'organització del servei d'obres públiques de la Mancomunitat. Campalans no era, doncs, ni un home nou, ni un home de la Lliga.

481. La bibliografia sobre la trajectòria de l'Escola del Treball en aquests anys és molt extensa; a tall d'exemple, podeu consultar MANCOMUNITAT DE CATALUNYA, *L'obra realitzada: Anys 1914-1923*, I: *Organització i administració general de la Mancomunitat*, II: *Cultura i instrucció*, III: *Agricultura*, Barcelona, 1923, p. 297-334.

sociació d'Estudiants, que ja havia estat creada per Josep A. Barret. Els estudiants, a més d'intervenir en les tasques de govern, publicaven el *Butlletí Cultura i Treball*, de consulta imprescindible per a conèixer les aspiracions d'un sector de la joventut obrera de l'època.⁴⁸²

Arran del traspàs de competències de les diputacions a la Mancomunitat de Catalunya el 1920, començà a prendre volada una nova política per impulsar les escoles de formació professional a les diputacions i municipis de les províncies de Girona i Tarragona. Lleida era considerada una zona agrícola. En aquests anys, la Mancomunitat va establir contactes amb les escoles menors d'Arts i Oficis de Belles Arts de Palafrugell i Sant Feliu de Guíxols i les de Belles Arts de la Bisbal, Llagostera, Puigcerdà i Olot, que depenien dels respectius ajuntaments. La supressió real, el 1923, i legal el 1925, de la Mancomunitat va aturar aquest canvi.⁴⁸³

9.4.2. L'OBRA DELS AJUNTAMENTS CATALANS MÉS SIGNIFICATIUS I D'ALTRES ORGANISMES PÚBLICS I PRIVATS

Com ja hem apuntat, l'obra de l'Ajuntament de Barcelona, una de les destacades en el camp que estudiem, és hereva de l'obra dels ajuntaments de Gràcia i de Sant Martí de Provençals, que s'incorporaren a l'obra del consistori de la Ciutat Comtal a partir de l'annexió, el 1897. En un primer moment, l'Ajuntament barceloní es limità, en certa manera, a cobrir l'expedient, però arran dels canvis polítics de principis de segle va comprendre que calia estendre aquest tipus d'ensenyament a tota la ciutat, especialment a les barriades obreres.⁴⁸⁴

Aquesta política no va començar a donar fruits fins el 1912, quan es fundaren l'Escola Municipal d'Arts del districte V, barri xinès, i l'Escola Municipal d'Arts del districte VII, barriada de Sants, que s'afegien a les escoles de Gràcia i Sant Martí.⁴⁸⁵

482. Abans del cop d'estat de Primo de Rivera, l'Associació tenia dos-cents cinquanta socis i uns cinquanta exalumnes, que integraven les seccions d'esport, fotografia, excursionisme, cultura, biblioteca, etc. Eugeni d'Ors, uns quants anys abans, havia intentat la creació d'una Associació d'Estudiants, per al grup de centres dependents de la Diputació de Barcelona i la Mancomunitat que formaven la Universitat Nova, però fracassà.

483. Cf. Jordi MONÉS I PUJOL-BUSQUETS, *Formació professional i desenvolupament econòmic i social català (1714-1939)*, p. 170-171.

484. Hom es limità a continuar l'obra anterior i canviar els noms de les escoles per adaptar-les a la nova realitat, les quals es varen dir: Escuela Municipal de Artes del districte VIII i Escuela Municipal de Artes del districte X.

485. Sobre la trajectòria de les escoles professionals de l'Ajuntament de Barcelona, consulteu Ramon ALBERDI, *La formació profesional en Barcelona...*, p. 435-520, i Jordi MONÉS I PUJOL-

El fet més destacable, en el cas de l'Ajuntament de Barcelona, es produeix arran de la creació de la Comissió de Cultura i la seva reglamentació al juny de 1917, que fou el preludi de l'elaboració d'un pla d'ensenyament tècnic per l'Assessoria Tècnica, estudi que fou aprovat el 6 de novembre de 1918. En aquest informe, pel que fa a la formació professional, hom proposava:

- Una avaluació del cens obrer en cada un dels rams industrials.
- Una valoració de les necessitats de la formació professional a la ciutat de Barcelona.

- Una anàlisi de les causes que determinaven la relativa poca assistència dels obrers a les escoles de formació professional.

D'acord amb les experiències suïsses i franceses que l'Ajuntament havia estudiat prèviament, es pot arribar a la conclusió que els estudis s'havien de concretar en tres eixos: la preparació manual, l'ensenyament tècnic de l'ofici específic de l'alumne i la formació general i cívica.

D'altra banda, tot i que l'informe estava a favor de l'aplicació de l'escola-taller, atesa la situació de la indústria i de la classe obrera a Barcelona, es decantava, en aquest cas concret, pel taller-escola, adoptant algunes reformes per millorar el sistema.

D'aquí van néixer uns centres que adoptaven una nova denominació: Escoles Complementàries d'Oficis,⁴⁸⁶ que intentaven aprofitar l'aprenentatge en la fàbrica o el taller, i el complementaven amb un programa acadèmic teoricopràctic que es concebia des d'un concepte d'ensenyament cíclic i globalitzador, per oferir als alumnes una educació integral, seguint els passos del que es començava a plantejar a l'Escola Elemental del Treball de la capital catalana. El programa d'aquestes escoles s'orientava en tres direccions:

- Instauració del preaprenentatge per afavorir el trànsit de l'escola primària als tallers d'indústria.

- Alternança de la pràctica de taller amb la formació teoricopràctica a l'escola complementària.

- Finalment es parlava de la possibilitat d'establir escoles d'aprenentatge complet per a alguns casos concrets.

La filosofia adoptada per l'Ajuntament queda reflectida en alguns paràgrafs que reproduïm a continuació:

BUSQUETS, *Les escoles professionals municipals, 1890-1990*, Ajuntament de Barcelona, 1991, 163 p. Pel que fa a aquesta denominació, ja era en aquell moment un anacronisme; amb el temps desapareixerà fins i tot a nivell legal.

486. Arran d'aquest projecte, l'Escola de Gràcia es va dir Escola Complementària d'Oficis Abat Oliva; la de Sant Martí, ECO Francesc Aragó; la de la barriada de Sants, ECO Arnau de Vilanova, i la del districte V, ECO Narcís Monturiol.

Aquest sistema —el del taller-escola— pretén la formació de l'aprenent per la pràctica de l'ofici feta al taller industrial, afirmant que per a formar bons i vertaders obrers aquest és l'únic mitjà conduent. Perquè l'aprenentatge es faci bé és necessari, [...] que el noi agafi amor a l'ofici, i això solament podrà ésser quan vegi que l'ofici li dona els mitjans d'atendre a sa subsistència i en tanta major vida, com majors són les seves aptituds adquirides...

Vegem, en canvi, què diuen els que sols veuen en l'escola el mitjà d'una bona formació professional. L'escola taller, [...] té l'avantatge de donar l'ensenyament d'una professió en els seus dos aspectes d'habilitat manual i coneixements tècnics paral·lelament a un complement d'instrucció general que permet a l'alumne, una vegada operari, treure el millor partit de sa habilitat manual i li dona una major comprensió del fons intel·lectual del seu ofici.

De la comparació —entre taller-escola i escola-taller— pot deduir-se que si les escoles-taller ens donen més garantia de formació general i tècnica, l'inconvenient econòmic que representa utilitzar arreu tallers-escoles [...] fa que en la pràctica siguin els tallers patronals els encaminats a la formació de la major part dels aprenents [...] aprofitant l'utilitat utilitzat per a la producció.⁴⁸⁷

L'ensenyament d'una professió en el taller necessita, però, en tot cas, una acció complementària encaminada a obtenir la formació intel·lectual necessària per a la instrucció cívica i moral en què cal formar també el futur operari. D'aquesta acció solen encarregar-se les escoles complementàries.⁴⁸⁸

Finalment voldria indicar, amb relació a aquest projecte, la preocupació dels seus impulsors per la metodologia especial aplicada a cada un dels diferents ensenyaments que s'impartien, entre els quals trobem, també, la metodologia per a l'ensenyament de la llengua catalana.⁴⁸⁹

El pla va plantejar problemes, com afirmaven els directors de les escoles, per manca de realisme, segons deia Alexandre Galí. Era massa exigent per a la formació dels obrers barcelonins i no podem oblidar, a més, que no hi va haver temps perquè el projecte pogués arribar a bon port, tenint en compte l'aixecament militar de 1923, amb la qual cosa el projecte de 1918 passava a segon terme.⁴⁹⁰

487. Les escoles de formació professional elemental eren molt poc rendibles, atès que el seu manteniment resultava molt car, per això hom parla d'aprofitar l'utilitatge de les fàbriques on treballaven els alumnes.

488. AJUNTAMENT DE BARCELONA, *Institucions d'ensenyament tècnic primari*, Barcelona, Tallers d'Arts Gràfiques Henrich, 1918, p. 74-75.

489. AJUNTAMENT DE BARCELONA, *Institucions d'ensenyament tècnic primari*, 1918, p. 111-161.

490. Sobre l'aplicació pràctica de les escoles complementàries i el canvi que va representar el cop d'estat de 1923, podeu veure Jordi MONÉS I PUJOL-BUSQUETS, *Les escoles professionals municipals*

Com ja hem vist anteriorment, molts ajuntaments catalans, amb el suport de les diputacions de Barcelona i Girona, havien establert les seves escoles d'arts i oficis, que continuaren en el període que estudia aquest treball. En els paràgrafs següents significaré les que tingueren una major transcendència:

— L'Escola d'Arts i Oficis de Terrassa, que s'havia convertit, a més, el 1901, en Escuela Superior de Industrias, comptava amb la col·laboració d'aquest centre, sobretot pel que fa al professorat. Aquesta escola tenia una matrícula molt nombrosa, que oscil·lava entre dos-cents i dos-cents cinquanta alumnes.⁴⁹¹

— L'Escola de Vilanova i la Geltrú havia estat la primera Escola d'Arts i Oficis catalana que per un Reial decret de 5 de novembre de 1886 havia passat a dependre de l'Estat.⁴⁹² Aquesta avinentesa segurament va influir en el fet que el Reial decret abans esmentat per a l'Escola de Terrassa s'apliqués, també, a l'Escola de Vilanova i la Geltrú. Per que fa a l'Escola d'Arts i Oficis, gaudia del mateix avantatge que l'Escola de Terrassa.

— L'Escola de Badalona, ciutat que ja tenia projectes d'escoles de formació professional al segle XIX i que obria el 1907 l'Escola de Teixits dirigida per Pau Rodon, prohoms de l'ensenyament tèxtil. Aquest centre es convertí en Escola d'Arts i Oficis municipal el 1915, sota la direcció de Pompeu Fabra. Disposava d'una escola de preaprenentatge dirigida per Artur Martorell, amb la col·laboració de Marcel·lí Antich.⁴⁹³

— L'Escola de Mataró, ciutat que ja des de principis del segle XIX es preocupà de la formació dels obrers, tot i que en l'època que estudiem sembla que es va limitar a complir l'expedient.

— L'Escola del municipi sabadellenc tingué molts entrebancs per tirar endavant a finals del segle XIX, però potser esperonada per l'existència a Terrassa d'escoles de grau mitjà,⁴⁹⁴ acabà establint una de les escoles de formació professional amb més especialitats i amb una matrícula que, als anys vint, ratllava els sis-cents alumnes.

pals 1890-1990, p. 60-67, i Alexandre GALÍ, *Història de les institucions i del moviment cultural de Catalunya: 1900-1936*, llibre IV: *Ensenyament tècnico-industrial i tècnico-manual o d'Arts i Oficis*, 1a part, p. 123-129.

491. L'Escola Superior d'Indústries de Terrassa va passar a dependre de l'Estat per un RD de 17 d'agost de 1901.

492. Es varen establir sis escoles més sense massa criteri. Pel que fa a l'Escola de Vilanova i la Geltrú, sembla que la influència de Víctor Balaguer fou decisiva. Sobre aquest afer, vegeu Enric FREIXA I PEDRALS, *Arrels per a una universitat*, Barcelona, UPC, 1986, p. 77-78.

493. Vegeu Mateu ROTGER I ROSQUELLAS, *Badalona: L'escola abir (1717-1939)*, Badalona, Museu de Badalona, 2001, 501 p.

494. Més endavant es va crear a Terrassa l'Escola Tècnica Superior d'Enginyers Tèxtils.

— L'Escola d'Arts i Oficis, Agricultura i Indústries de Manresa, que, amb alts i baixos, va funcionar des de la seva inauguració el 1902.

— L'Escola de Girona tingué diverses propostes, fins i tot per a esdevenir Escola Provincial, projectes que no varen tenir massa incidència fins a l'establiment de l'Escola Municipal de Belles Arts durant el període republicà.

La ciutat de Tarragona havia mostrat, a principis del segle XIX, un gran interès per l'ensenyament tècnic i professional, interès que es tornà a manifestar els primers anys del segle XX amb una sèrie d'iniciatives de poca importància a nivell pràctic durant aquests anys.

9.4.3. L'OBRA D'ALTRES INSTITUCIONS CATALANES ESPECÍFIQUES

Quant a la formació professional, cal parlar, també, de tres grans grups, que, amb més o menys activitat, ja havien exercit un cert paper durant el segle XIX.

Parlaré primerament del moviment obrer, que atesa la insuficiència de l'oferta pública, oferia les seves pròpies solucions, a partir de la trajectòria de l'Ateneo Catalán de la Clase Obrera, fundat el 1861, convertit en 1882-1883 en Ateneo Obrero de Barcelona i que va tenir una activitat remarcable en el camp de la formació obrera des de 1868 fins a finals del segle XIX. Molts ateneus obrers fundats a finals del segle XIX i principis del segle XX segueixen l'exemple del citat Ateneu, i organitzaren classes diürnes i nocturnes.

Les escoles diürnes, generalment per als fills de socis dels ateneus, eren dedicades sobretot a l'ensenyament de la lectura, l'escriptura, les quatre regles i poca cosa més.

Les escoles nocturnes tenien un programa de formació professional que, d'acord en bona part amb la demanda, se circumscribia, a més de formació general elemental, a classes de dibuix lineal, teoria de teixits i mecànica, seguint aquest ordre.

A la ciutat de Barcelona hi havia ateneus pràcticament a totes les barriades obreres: Sant Andreu de Palomar, Gràcia, Sants, Hostafrancs, Sant Martí, les Corts, el districte VII, el districte II, Camp de l'Arpa, com també diferents ateneus republicans. Al marge d'aquests ateneus, cal fer esment de la Unión Industrial, un centre de formació professional especialitzat amb una oferta de cursos i especialitats que sorprèn per la seva amplitud. Finalment no podem oblidar dues entitats barcelonines emblemàtiques: el CADCI i l'Ateneu Enciclopèdic Popular.⁴⁹⁵

495. Pel que fa al CADCI, vegeu Manuel LLADONOSA I VALL-LLEBRERA, *Catalanisme i moviment obrer al CADCI*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1999. Quant a l'Ateneu

A la ciutat de Reus, les activitats capdavanteres pel que fa a la formació dels obrers són encapçalades des del segle XIX pel Centre de Lectura de Reus, fundat el 1859. Al llarg de la passada centúria, la formació professional va adquirir una importància remarcable, i continuà la seva activitat al mateix ritme durant tot el segle XX. De tota manera, aquesta activitat va quedar en segon terme ja que l'entitat prengué una gran volada en el camp sociocultural, i va esdevenir en aquests anys una de les primeres entitats culturals de Catalunya.⁴⁹⁶

L'Ateneu Igualadí de la Classe Obrera, fundat el 1863, establí escola de vespres per a adults a partir d'aquest mateix any i l'any següent, classes de dibuix i més endavant de teoria de teixits, a més de moltes altres activitats escolars, fet que determinà que acabés construïnt un magnífic edifici per acollir totes les escoles. Aquest Ateneu, malgrat crisis internes i problemes polítics, va continuar al primer pla ateneístic fins al 1939. A més de diverses activitats culturals, l'Ateneu Igualadí destacà, sobretot, per l'associacionisme des de 1867 i pel foment de la convivència.⁴⁹⁷

També a moltes ciutats industrials catalanes es crearen ateneus obrers, alguns dels quals ja he anomenat en referir-me a l'obra dels ajuntaments en aquest terreny, com és el cas de Badalona, on l'Ateneu Obrer va crear fins i tot una Escola d'Arts i Oficis, al marge de l'Escola Municipal, que fou inaugurada el 18 d'abril de 1915.⁴⁹⁸

Els problemes econòmics de molts ateneus determinaren que aquestes associacions haguessin de cercar ajut econòmic més enllà dels socis, la majoria obrers, per la qual cosa hom acceptava socis protectors i subvencions de les autoritats, fet que determinava que els ateneus poguessin veure's, d'alguna manera, mediatitzats.

En segon lloc em referiré als industrials, que en aquests anys tingueren un pes decisiu en les propostes i realitzacions de les institucions públiques, però que també s'interessaven per la formació obrera en les fàbriques i els tallers, aspecte poc conegut. Malgrat tot, no podem oblidar que hi havia, en més d'un cas,

neu Enciclopèdic Popular, consulteu Pere SOLÀ I GUSSINYER, *Els ateneus obrers i la cultura popular a Catalunya: 1900-1939: l'Ateneu Enciclopèdic Popular*, Barcelona, La Magrana, 1978.

496. Vegeu Pere ANGUERA, *El Centre de Lectura de Reus: Una institució ciutadana*, Barcelona, Edicions 62, 1977, 218 p.

497. Consulteu Salvador RIBA I GUMÀ, «La tasca pedagògica», a *L'Ateneu Igualadí de la classe obrera, 1863-1939*, Igualada, Ateneu Igualadí, 1988, p. 131-188.

498. Aquesta escola fou inaugurada per Eduardo Dato, aleshores primer ministre. Vegeu Josep M. CUYÀS I TOLOSA, *Història de Badalona*, vol. VII, *Segles XIX i XX fins el març de 1936*, Badalona, Arts Gràfiques Duran, 1982, p. 272-273.

interessos divergents que es manifestaven especialment en moments de conflictivitat social.

Els sectors favorables a la modernització de la formació professional,⁴⁹⁹ que incidiren clarament en la política de la classe dirigent catalana, foren influïts també pels canvis tecnològics, amb la qual cosa l'ensenyament professional es concebrà com una de les fórmules positives d'integració al sistema burgès, dirigit sobretot als sectors obrers menys radicals.

Finalment cal tenir en compte l'Església, que, a més de la seva funció benèfica, veia en l'educació i primordialment en la formació obrera una forma de recuperar la classe treballadora, que cada vegada s'allunyava més de la religió catòlica. Des de la creació de l'Instituto Catalán de Artesanos y Obreros, el 1876, pel bisbe de Barcelona Joaquim Lluch i Garriga, que va oferir classes de dibuix general i d'aplicació a les arts industrials, hi va haver molts centres educatius vinculats directament o indirectament a l'Església que, en el camp de la formació professional, van tenir una importància relativa, amb l'excepció potser, en el cas barceloní, on l'oferta era més àmplia, del Centro Moral e Instructivo de Gracia i del Centro Moral Eulaliense.

Mereix una atenció especial, però, l'obra dels salesians, que s'instal·laren a Sarrià el 1884. Donaven una preferència al treball pràctic, per això el nom de tallers a totes les seves classes, d'entre els quals cal destacar l'escola-impremta, inaugurada entre els anys 1887-1888, segons sembla la primera d'aquesta classe a l'Estat espanyol. Als salesians, els interessava la formació dels seus propis docents i atorgaven una gran atenció a la publicació de textos a través de les Ediciones Don Bosco.

Aquest orde, a més del col·legi mare de Sarrià, fundà a Barcelona, el 1899, el Col·legi de Sant Àngel i en aquesta mateixa època el Col·legi de Santa Eugènia del Ter, l'Escola de Sant Vicenç dels Horts, i el Col·legi de Sant Antoni de Pàdua de Mataró el 1905.⁵⁰⁰

Altrament, no podem oblidar la fundació, pels jesuïtes, del Centro de Nuestra Señora del Carmen i San Pedro Claver, que va organitzar una escola per a adults el curs 1899-1900. Aquest centre va ser origen de l'Escola Tècnica Professional del Clot, que encara funciona.

499. Manquen estudis per saber la importància quantitativa, tant dels favorables a la modernització de l'ensenyament professional, com dels que mantenien encara la idea que els obrers com menys coses sabessin, millor.

500. Cf. *100 anys de presència salesiana a Barcelona-Sarrià*, Barcelona, Don Bosco, 1984, 99 p.

9.5. ELS GRANS GRUPS SOCIOIDEOLÒGICS I L'ENSENYAMENT PROFESSIONAL

Ateses les limitacions d'un treball d'aquesta índole, em limitaré a donar quatre pinzellades sobre aquesta qüestió concentrant-me en dos grans grups: la classe dirigent catalana i les classes subalternes.

9.5.1. LA CLASSE DIRIGENT CATALANA

Cal definir mínimament, en primer lloc, tots els grups que, segons el meu entendre, integraven aquesta classe dirigent. Hem de tenir en compte, a més dels industrials i les corporacions que els representaven, una elit intel·lectual i professional que ha tingut, en tot moment, un paper essencial des de l'angle polític-social, econòmic i ideològic. Faig referència a les associacions i els col·legis professionals, sobretot l'Associació i el Col·legi d'Enginyers Industrials, el cos docent de les escoles professionals, etc.⁵⁰¹

Aquesta classe dirigent, al llarg del segle XIX, partia fonamentalment del dogma intocable de la llibertat de treball, tant en la relació entre el capital i el treball com en la participació de l'Estat en els conflictes que podien sorgir. Aquest dogma afavoria clarament els empresaris i obligava els obrers a treballar moltes hores per poder subsistir, la qual cosa impossibilitava no solament l'extensió de la formació professional sinó fins i tot l'educació elemental dels treballadors.⁵⁰²

En el cas català, a finals del segle XIX, aquesta idea es començava a posar en entredit, no pas per consideracions de tipus moral, sinó per por, entre altres coses, de la competència que podien presentar les indústries que s'instal·lessin en altres zones de l'Estat.

Com ja he dit, l'Exposició Universal de 1888 i, sobretot, la crisi colonial foren determinants en el canvi d'orientació de la classe dirigent catalana amb relació a la formació professional. Els documents de 1900 que estudiàvem en anteriors paràgrafs entraven, també, en la discussió del dogma capital-treball, al qual feia referència anteriorment, intentant adequar-lo a les noves circumstàncies.

De fet, la nova orientació amb relació a la formació professional era determinada, d'altra banda, pel desenvolupament de les forces productives i les no-

501. Ens trobem davant d'una primera aproximació, no és ni de bon tros una llista completa. D'altra banda, pel que fa als industrials, no es tractava d'un grup totalment cohesionat.

502. Els empresaris francesos, per exemple, en un primer estadi, manifestaven el mateix.

ves condicions del mercat del treball, que exigien als treballadors una major qualificació professional. Tot plegat portava els industrials a suavitzar les relacions de treball, intentant que la nova situació no afectés l'essència de les relacions de producció tradicionals.

Els canvis tecnològics feren veure a sectors influents de la classe dirigent catalana que calia superar la concepció que el vell dogma de la llibertat de treball conduïa indefectiblement a la reivindicació d'augment de salari. Arran de la nova conjuntura, alguns industrials començaren a proposar l'extensió de l'ensenyament primari, pensant sobretot en la formació professional *in situ*, en la mateixa fàbrica o taller; aquesta formació professional es concebrà, igual que en qualsevol altre grau de l'ensenyament, com una forma d'integració al sistema establert.

Aquesta idea la trobem expressada en el pensament i sobre la trajectòria de Prat de la Riba,⁵⁰³ però quedarà molt ben explicitada en l'obra i en les propostes polítiques de la Diputació de Barcelona i la Mancomunitat de Catalunya, i d'una manera especial en el Pla de Reorganització de l'Ensenyament Tècnico-elemental de l'Ajuntament de Barcelona, aprovat el 6 de novembre de 1918.⁵⁰⁴

Fent abstracció de la situació de bona part de la classe obrera catalana en aquella època, resulten interessants i sorprenents les idees de la classe dirigent sobre la formació cívica, de la qual escollim alguns fragments significatius del programa de l'Ajuntament de Barcelona, amb relació a la divisió de l'ensenyament en esferes concèntriques.

En certes metodologies se segueix l'ordre d'establir les relacions del ciutadà en tres esferes: en la primera s'estudien els seus deures envers la família, fent ressaltar el valor de la moralitat, l'estalvi, la templança; així com les contràries, com per exemple les conseqüències d'estar desvagat...

Després d'estudiar les relacions de l'individu amb la família i del ciutadà amb la nació, passant de l'estudi de la família al del municipi, la regió i l'Estat, hom afirma:

De l'estudi de la vila o ciutat es passarà al de l'Estat, començant pel de sa constitució, en el qual es daran idees sobre les diverses formes de govern, amb nocions sobre com s'elaboren i es fan complir les lleis, com l'Estat assegura la pau pú-

503. Especialment en la seva obra de govern, Prat de la Riba s'adonà de la importància de la formació obrera per la seva pròpia concepció del món.

504. Les idees centrals d'aquest projecte queden molt ben reflectides a AJUNTAMENT DE BARCELONA, *Institucions d'ensenyament tècnic primari*, 1918, 202 p.

blica, protegeix els febles, el treball i els interessos col·lectius; què representen l'exèrcit i la marina, venint a parar en les llibertats i drets de l'individu com la llibertat personal, inviolabilitat de la propietat privada, llibertat de reunió, de premsa, etc. Al costat d'aquests drets es donaran a conèixer i s'excitarà al compliment dels deures relatius a la Nació, com els impostos, obligacions militars, de freqüentar les escoles, d'acceptar els càrrecs públics, etcètera.⁵⁰⁵

D'altra banda, el pensament de la classe dirigent era compartit o potser interrelacionat amb l'ideari del professorat teòric de les escoles d'ensenyament tècnic de tots els graus, format especialment per enginyers industrials i, en menor grau, llicenciats en ciències.

Aquest col·lectiu professoral, atesa la situació política del període 1900-1938, adoptà, a nivell personal, més d'una vegada, posicions polítiques enfrontades. En canvi, les seves opinions en el terreny de la formació professional fa l'efecte que eren força coincidents, tot i que caldria estudiar-ho amb més deteniment.⁵⁰⁶

Quant a l'Església, va crear els seus centres de formació professional totalment independents dels grups suara estudiats, amb característiques pròpies i diverses segons la seva adscripció. En l'aspecte que ara estudiem s'arreglera clarament al costat del pensament dels sectors dirigents de la societat catalana, amb matisos, però. Les seves propostes en aquest terreny persegueixen formar obrers responsables, integrats al sistema, els quals se'ls ha preparat tècnicament per a l'exercici d'un ofici que els permeti guanyar-se la vida honradament. Es tracta primordialment que l'educació tingui cura de les tres dimensions que, segons el seu entendre, han d'adquirir els adults: la religiosa i moral, la intel·lectual i la professional.⁵⁰⁷

9.5.2. LA POSICIÓ DE LES CLASSES SUBALTERNES

Si partim de la base de l'existència de dues classes: les dirigents, sinònim de grups dominadors, i les subalternes, equivalents als grups dependents, hem d'arribar a la conclusió que les classes subalternes comprenien, al marge de bona part de la pagesia que no entra en el nostre temari, el proletariat i, en aquells anys, un sector important de les classes mitjanes. Cal precisar que es tractava, com en el cas de les classes dirigents, de grups molt heterogenis.

505. AJUNTAMENT DE BARCELONA, *Institucions d'ensenyament tècnic primari*, p. 157-158.

506. Cf. Jordi MONÉS I PUJOL-BUSQUETS, *Formació professional i desenvolupament econòmic i social català (1714-1939)*, p. 234.

507. Cf. *100 anys de presència salesiana a Barcelona-Sarrià*, p. 43.

En aquest sentit, pel que fa al proletariat, el grup nombrós dins de les classes subalternes, hi ha importants diferències determinades per la situació que ocupaven en el mercat laboral. Cal no oblidar que fins ben entrat el segle XX hi havia molts analfabets o que només havien adquirit nocions molt elementals, per la qual cosa no podien integrar-se a la formació professional.

Els dos grans sectors socialistes, defensors teòrics dels grups més desafavorits, en general només reivindicaven l'ensenyament elemental, atès que els joves d'aquest sector s'havien d'incorporar a la producció molt aviat per ajudar l'economia familiar. Això comportava que no fossin capdavanters en les reivindicacions a favor de la formació professional, almenys durant les primeres dècades del segle XX, tot i que hi va haver, fins i tot per part dels anarquistes, més d'una reivindicació a favor de la formació professional.

Pel que fa al projecte educatiu anarquista, es basava en l'ensenyament integral, que es definia com una juxtaposició de l'ensenyament teòric i pràctic per tractar de superar la divisió entre treball manual i treball intel·lectual. Altrament, contraposava l'educació utilitària i l'escola intel·lectualista, fruit de la divisió classista de la societat. Aquest projecte, doncs, no concebia la formació professional tal com estava establerta.

Fruit d'aquesta concepció, els ateneus obrers que mantenien escoles racionalistes vinculades als sectors anarquistes van esdevenir escoles d'ensenyament primari amb uns continguts diferents als de les escoles tradicionals, en les quals tenia un paper important un programa polivalent que atorgava molta importància al treball.⁵⁰⁸

Quant als sindicats i partits marxistes, especialment el PSOE, seguint l'ideari de la tercera República francesa, treballaven per construir un veritable aparell educatiu modern capaç d'assegurar una escolarització primària completa, sense preocupar-se massa, almenys en l'època que estudiem, de la formació professional.

Quant a l'alumnat obrer de les escoles professionals, estava format per xicots procedents de famílies menestrals, de classes mitjanes, i en alguns casos del que podríem considerar aristocràcia obrera, sectors més importants a Catalunya que a la major part de la resta de l'Estat.

Respecte a les associacions obreres reformistes, grup que convé no oblidar,⁵⁰⁹

508. La idea de l'educació integral l'expressa, per primera vegada a l'Estat espanyol, al Congrés Obrer de Saragossa, el 1870, l'estudiant barceloní d'origen andalús Trinidad Soriano. Cf. Anselmo LORENZO, *El proletariado militante: Origen del sindicalismo: Memorias de un internacional*, 2 v., Tolosa, Editorial del Movimiento Libertario Español, CNT en Francia, 1946-1947, p. 23-26 (edició original de 1901).

509. Sense l'existència d'aquest grup no podríem entendre la política dels sectors influents de la burgesia catalana en el camp de la formació professional.

defensaven els interessos dels obrers més qualificats. Entre les preocupacions d'aquest sector ja trobem la formació professional obrera a finals del segle XIX,⁵¹⁰ posició que es farà més evident a través dels ateneus que van intentar constituir-se en un grup de pressió a la segona dècada del segle passat.

En aquest sentit, un grup significatiu d'ateneus organitzaren activitats conjuntes, com mostren el primer i el segon congressos d'ateneus, celebrats a Reus i Vilanova i la Geltrú els anys 1911 i 1912, respectivament, trobades que malgrat el seu ressò social no tingueren continuació.⁵¹¹ Els interessos d'aquests ateneus eren massa contraposats per a poder aglutinar un grup directiu.⁵¹²

Malgrat tot, a mesura que avançava el segle XX, hi haurà més sectors obrers que veuran en la formació professional un complement de l'ensenyament elemental. Com a exemple d'aquest reformisme podríem citar les associacions d'alumnes i exalumnes d'escoles professionals, començant per les de l'Escola del Treball de Barcelona, i d'alguns ajuntaments, sense oblidar associacions d'altres escoles d'arts i oficis i també d'alguns ateneus.

Més endavant, sobretot durant el període republicà, aquests sectors ja integrats al sistema lluitaran com a grup de pressió per obtenir més facilitats per a assistir a les escoles de formació professional sense afectar, però, les essències del sistema. Un xic en la línia de les *trade unions* britàniques.⁵¹³

9.5.3. LA SOCIETAT CATALANA EN CONJUNT I L'ENSENYAMENT PROFESSIONAL

Els grups que acabem d'estudiar tenien un tret característic comú: el seu interès per la formació professional. Podem considerar que, fins i tot a les zones industrials, eren poc importants percentualment en relació amb el conjunt de la societat catalana. En aquesta època i, en general, en tota l'etapa de la industrialització, la nostra societat no valora ni ha valorat prou la formació professional.

510. Vegeu, respecte a això, Ramón CASTERÁS, *Actitudes de los sectores catalanes en la coyuntura de los años 1880*, Barcelona, Anthropos, 1985, p. 402-403.

511. A Badalona es va intentar celebrar el 3r Congrés d'Ateneus, però els sectors conservadors locals van aconseguir que no es portés a terme.

512. Vegeu Alexandre GALÍ, *Història de les institucions i del moviment cultural de Catalunya: 1900-1936*, llibre X: *Institucions de cultura popular...*, p. 224, i Pere SOLÀ I GUSSINYER, *Els ateneus obrers i la cultura popular a Catalunya: 1900-1939: l'Ateneu Enciclopèdic Popular*, p. 68.

513. Cf. Jordi MONÉS I PUJOL-BUSQUETS, *Formació professional i desenvolupament econòmic i social català (1714-1939)*, p. 242-244.

Contrast el [...] que [...] s'ha publicat referent a l'obrerisme econòmic i polític, amb l'escrit sobre el tema fonamental de la cultura del poble. Hi ha hagut en aquest punt un mancament col·lectiu: entitats patronals, sindicats obrers, nuclis intel·lectuals —exceptuant nobles intents isolats de poca extensió— no han emprès cap acció per resoldre aquest problema.⁵¹⁴

Cal fer alguna matisació, però, ja que, des de finals del segle XIX fins a la meitat del segle XX, moltes famílies feien mans i mànigues perquè els seus fills aprenguessin un ofici i adquirissin una certa capacitació teòrica en classes nocturnes. En el cas del tèxtil, es tractava de tenir nocions teòriques de dibuix i de teoria de teixits, i en el mecànic, algunes nocions de mecànica i de dibuix en acadèmies o centres equivalents i, fins tot, en el nucli familiar.

9.6. CANVIS TECNOLÒGICS I FORMACIÓ PROFESSIONAL

Com ja he apuntat, els canvis que s'observen en l'estructura industrial seran determinants en la nova actitud d'algunes associacions d'aquesta índole envers la formació professional. Des de finals del segle XIX s'establiran noves relacions en el mercat de treball, que incidiran, també, en el binomi oferta-demanda.

Tal com apuntava en estudiar l'Escola Elemental del Treball de Barcelona, actitud que podríem traslladar a altres escoles d'arts i oficis, la formació que oferien aquests centres tenia molta més relació amb la realitat industrial que no pas en el cas dels estudis tècnics superiors i mitjans, és a dir, que els estudis de les escoles elementals tenien molt més en compte la demanda del mercat de treball.⁵¹⁵

Els canvis tecnològics en la indústria de transformació, especialment en la indústria mecànica i química, ajudaren a la diversificació de la indústria, fet que es va produir, a partir de principis del segle XX, arran de l'entrada de capital internacional, que eixamplà aquesta diversificació. Tot i que aquests canvis afectaven majorment el personal altament qualificat, enginyers i pèrits, requerien, a més, una nova formació professional, sobretot a les indústries mecànica i elèctrica, la qual cosa va incidir en el tipus d'oferta tant quantitativa com qualitativa.

No podem oblidar, d'altra banda, l'aparició del taylorisme als Estats Units

514. Cf. Carles PI I SUNYER, *Per la cultura obrera: l'acció de les nostres escoles professionals*, Barcelona, Agrupació d'Alumnes i Exalumnes de l'Escola Municipal d'Arts i Oficis del Districte VIII, 1923, p. 5.

515. Cf. Alexandre GALÍ, *Història de les institucions i del moviment cultural de Catalunya: 1900-1936*, llibre IV, 1a part, p. 188.

a finals del segle XIX, amb la qual cosa alguns industrials catalans començaren a interessar-se, a principis de la segona dècada del segle XX, per:

— L'organització científica del treball i tot allò que pogués augmentar la productivitat.

— L'aparició de la psicotècnia, psicologia aplicada al món industrial, de la qual parlaré més endavant.

Les idees sobre l'organització científica del treball causaren un cert impacte en sectors minoritaris, malgrat l'oposició del moviment obrer, especialment per les seves concepcions, en molt bona part mecàniques. Cal precisar que al nostre país la idea de les cadenes de producció en sèrie no passà de l'anàlisi teòrica.⁵¹⁶

La nova maquinària portava a nous plantejaments pel que fa a la divisió del treball, com també a la nova organització industrial, amb la qual cosa s'accelerava la crisi de l'aprenentatge tradicional i la desaparició de moltes professions, fet que provocava crítiques i recels. Hom creia, però, que la nova situació era superable sempre que es revaloritzessin les noves professions que anaven sorgint i es portés a terme una revisió dels sistemes d'aprenentatge. D'altra banda, s'intentava justificar que les noves màquines no feien inútil, ni de bon tros, la formació professional, ans al contrari, com més perfeccionada és la màquina més necessària és l'habilitat de l'operari i també la formació professional.

Hi ha un altre aspecte que no podem obviar: es tracta de l'augment de la productivitat, tant a nivell individual com en el cas de l'aplicació de nous mètodes de treball, renovació de l'utilatge, etc. En aquesta qüestió ens ve a la memòria un discurs de Puig i Cadafalch com a president de la Mancomunitat:

El nostre problema social no és nihilista amb les fantasies místiques de la Rússia. El nostre problema social és clar i positiu com plantejat en terres llatines. Hi ha dues solucions: tots pobres, és la solució russa; tots rics, és la solució americana i ha d'ésser la catalana. El nostre treballador rendeix una part sols del que pot rendir; instruïm-lo, donem-li l'utilatge modern perfeccionat que estalviï l'esforç.⁵¹⁷

Com podeu imaginar, aquestes paraules, per als sindicats de l'època i per al Partit Radical i, en general, per a tots els grups d'esquerra, eren únicament una

516. Cf. Jordi MONÉS I PUJOL-BUSQUETS, *Formació professional i desenvolupament econòmic i social català (1714-1939)*, p. 253.

517. Josep PUIG I CADAFALCH, *Discurs pronunciat el 12 de setembre de 1919 amb motiu de la presa de possessió del seu segon mandat com a president de la Mancomunitat*, citat a Albert BALCELLS «Puig i Cadafalch a la presidència de la Mancomunitat de Catalunya. Aspectes més polèmics», a Albert BALCELLS et al. [ed.], *Puig i Cadafalch i la Catalunya contemporània*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2003, p. 220-221. (En aquest mateix discurs Puig i Cadafalch exposava una sèrie d'arguments per justificar la seva proposta i criticava els empresaris que només pensaven en els guanys.)

mostra del reaccionarisme dels dirigents de la Lliga Regionalista. Malgrat tot, a la generació dels anys setanta, amb l'experiència dels anys transcorreguts, en llegir aquest discurs se'ns plantejava més d'un interrogant. Albert Balcells ens explica molt bé la nostra situació, ara fa uns trenta anys.

Al mig d'una lluita despietada aquesta proposta [es refereix a Puig i Cadafalch] que relacionava la productivitat i la millora salarial sense perjudicar la competitivitat i la inversió, devia semblar música celestial a molts. L'esquitit mercat espanyol no semblava adient per a inversions de tipus americà, ni Amèrica era el millor dels mons. Però cal advertir que aquest discurs productivista, amb tota la importància donada a la formació professional, acabaria mostrant la seva viabilitat cinc decennis després.⁵¹⁸

9.7. L'ORIENTACIÓ PROFESSIONAL

L'evolució de la psicologia al llarg del segle XIX, sobretot a la segona meitat, facilità, a principis del segle XX, l'aparició de la psicotècnia, disciplina que s'aplicava per tal que els treballadors poguessin escollir el treball més adequat. Amb això naixia l'orientació professional, que satisfia els interessos dels industrials i dels mateixos treballadors.⁵¹⁹

Aquesta problemàtica, que en realitat podia interessar a ambdós grups, acabà esdevenint un interès primigeni dels industrials a través de la selecció professional, a partir de la qual els empresaris escollien els treballadors més adequats a cada lloc de treball, pensant en els seus interessos i fonamentalment en l'augment de la productivitat.

Els sectors més influents de la burgesia s'adonaren que per a una organització moderna del treball, una de les bases de la regeneració nacional, moral i social del país, no n'hi havia prou amb la formació professional, sinó que calia conèixer amb profunditat la realitat social.

En aquesta línia hom va crear, entre els anys 1907 i 1917, una sèrie d'organismes vinculats a les institucions polítiques catalanes, en les quals, sota la direcció de la burgesia liberal, hi trobem polítics de diverses tendències, des de la Lliga Regionalista al nacionalisme republicà, passant pel Partit Republicà Radical.

518. Albert BALCELLS, «Puig i Cadafalch a la presidència de la Mancomunitat de Catalunya: Els aspectes més polítics», a Albert BALCELLS (ed.), *Puig i Cadafalch i la Catalunya contemporània*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2003, col·l. «Jornades Científiques», núm. 13, p. 221.

519. Sobre l'essència d'aquest sistema, vegeu José GERMAIN, «La orientación y selección profesional», *Revista de Pedagogía* (Madrid, Instituto Psicotécnico de Madrid), any X (gener 1931), p. 25-31.

L'advocat i sociòleg Ramon Albó, a través de la creació de la revista *Aurora Social* (1907-1908), una mostra del sindicalisme catòlic que arrenca de l'impacte de la Revolució de Setembre de 1868, que va trobar aixopluc en el pontificat de Lleó XIII,⁵²⁰ es va dirigir a la Diputació i l'Ajuntament de Barcelona per tal d'establir un Museu Social, que es creà l'any següent.

El Museu, dirigit per l'advocat i enginyer industrial Josep Tallada,⁵²¹ començà a funcionar el 1909 i es proposava estimular i fomentar diverses iniciatives per conèixer la realitat del món obrer a Catalunya, per mitjà del coneixement d'una sèrie de paràmetres, per la qual cosa resultava necessari:

— Crear un Anuari d'Estadística Social per estudiar la situació del mercat de treball, la distribució de la població obrera, la situació laboral de la gent del camp, les vagues, la situació de la dona, l'atur, etc.

— Estudiar les condicions dels obrers, el treball a domicili, sobretot de les dones, els índexs del cost de la vida a Barcelona amb el preu de les matèries més imprescindibles.

— Estudiar, també, la relació entre la renda i el lloguer dels habitatges, l'associacionisme obrer, les assegurances, etc.

Aquest organisme, entre 1912 i 1915, va rebre anualment cinc mil sol·licituds de treball, de les quals va satisfer el 40 %. Va arribar un moment que els nous organismes es van veure impotents de tirar endavant el seu programa. A conseqüència d'això, hom va establir el Secretariat Popular el 1914 i, a causa de les seves limitacions, el 30 de novembre de 1917 s'encarregà a l'advocat Josep Ruiz i Castellà⁵²² la redacció d'un projecte, que donà lloc a la creació de l'Institut d'Orientació Professional (IOP), que quedà definitivament establert el 20 de setembre de 1918.⁵²³

520. Albó era seguidor de les doctrines de Le Play, que preconitzava una societat basada en el decàleg, la tradició i els costums tradicionals.

521. Josep M. Tallada i Paulí (Barcelona, 1884-1946). Economista, defensor del liberalisme heterodox que incorporava algunes idees del socialisme. Juntament amb Montoliu, fou un dels inductors del taylorisme al nostre país. Publicà diversos treballs sobre aquesta qüestió.

Cebrià de Montoliu (Ciutat de Mallorca, 1873 – EUA, 1923). Urbanista i advocat, bibliotecari del Museu Social i promotor de la revista *Civitas* (1911-1919), que preconitzava la integració del treball humà en la natura. Les seves propostes tingueren escassa influència, per la qual cosa marxà als Estats Units.

522. Josep Ruiz i Castellà, el 1909, va guanyar una beca de la Diputació de Barcelona per estudiar les institucions estrangeres d'orientació professional. Va tenir un paper destacat a l'IOP, del qual fou director durant un quant temps. Exercí, a més, un paper rellevant en el 2n Congrés Internacional de Psicotècnia.

523. Sobre la trajectòria d'aquest institut i de l'obra del seu director, Emili Mira, podeu consultar Conrad VILANOU *et al.*, *Emili Mira: Els orígens de la psicopedagogia a Catalunya*, Barcelona,

Sota la protecció de l'Ajuntament de Barcelona, el nou institut estava regit per una junta de govern i un consell tècnic.⁵²⁴ Els contactes amb les grans figures europees d'aquesta especialitat, moltes de les quals, com ara Pieron, Claparède, Bovet i Miers, visitaren les instal·lacions de l'Institut, són una mostra del relleu internacional d'aquesta institució.

Com a actes rellevants de l'IOP destacaré l'organització a Barcelona de la 2a i la 6a Conferències Internacionals de Psicotècnia, que van tenir lloc el 1921 i el 1930, respectivament.⁵²⁵ També es va dur a terme a la capital catalana, el 1933, el 2n Congrés Internacional d'Ensenyament Tècnic.

Ateses les limitacions cronològiques d'aquest treball, m'interessa remarcar especialment el Congrés de 1921. L'any anterior s'havia celebrat a Ginebra el 1r Congrés Internacional de Psicotècnia, impulsat per Edouard Claparède,⁵²⁶ que fou qui va proposar la ciutat de Barcelona per a celebrar-hi el 2n Congrés. Potser el paper destacat que exercí Emili Mira en l'esmentat Congrés hi va tenir quelcom a veure.

En el Congrés de 1921, sota la presidència de Claparède, formaven part del comitè organitzador Emili Mira i Josep Ruiz i Castellà, com també el doctor belga Ovide Decroly, que presidí en aquesta conferència la tercera sessió, dedicada a la psicotècnia aplicada a l'orientació professional.

En aquesta conferència, tal com havia passat amb la primera celebrada a Ginebra, hom feia palesa la necessitat de vincular l'ensenyament a l'orientació professional. Com deia Emili Mira:

La orientación profesional reclama la colaboración de la escuela con tal de observar a través de pruebas seriadas, aptitudes, inclinaciones, cualidades y defectos, cosa que resulta imposible darse cuenta con un solo examen.⁵²⁷

Amb el temps les activitats i els contactes de l'IOP van prendre gran volada i s'estengueren a altres camps i s'establiren relacions amb diversos col·lectius

Universitat de Barcelona, Facultat de Pedagogia, 1998, especialment els treballs de Josep González-Agàpito, M. Lluïsa Rodríguez Moreno i Conrad Vilanou.

524. Aquests organismes estaven integrats per Manuel Ainaud, Francesca Bonnemaïson, Josep M. Tallada, Ferran Tarragó i Josep Ruiz Castellà.

525. Pel que fa al Congrés de 1930, a més de la informació específica, vegeu Jordi MONÉS I PUJOL-BUSQUETS, *Formació professional i desenvolupament econòmic i social català (1714-1939)*, p. 268-269.

526. Claparède coneixia molt bé el moviment català de renovació pedagògica, a través dels catalans que havien assistit als cursos de l'Institut Rousseau de Ginebra, del qual ell era director. D'altra banda havia impartit uns cursos a l'Escola d'Estiu de 1920.

527. Cf. Emili MIRA, «La Segunda Conferencia Internacional de Psicotecnia, aplicada a la orientación profesional», vol. II, IV (1921), p. 430-432.

relacionats amb els professionals de la indústria i, com és lògic, amb el món de la formació professional.

Sota la influència de la institució barcelonina nasqueren altres instituts en poblacions catalanes industrials. Voldria, però, destacar l'activitat en el terreny que ens ocupa del jesuïta Ferran Palmès, que començà a donar classes de psicologia el 1912 al Col·legi de Sarrià, el mateix any que s'ordenava de sacerdot, i que, el 1925, organitzà un laboratori psicomètric que funcionà fins al 1932.

9.8. REFLEXIONS FINALS

En aquestes reflexions únicament vull refermar algunes de les coses que ja s'han indicat al llarg de les pàgines precedents.

En primer lloc, que la societat catalana, considerada globalment, es desentenia, en general, de la formació professional reglada, malgrat l'interès de molts pares que els seus fills adquirissin un ofici.

També vull assenyalar la preocupació d'alguns sectors de la nostra societat per impulsar una política de formació professional adequada a les necessitats de la indústria. D'altra banda, hi va haver poca gent que volgués tirar endavant el projecte de 1900, que incloïa la possibilitat que un obrer pogués arribar a enginyer.

De fet, doncs, la formació professional es va considerar sempre un ensenyament terminal per a la classe treballadora. En aquest sentit hi ha poques diferències entre els partits i sindicats d'esquerra i de dreta tradicionals, amb l'excepció d'alguns casos particulars.

Finalment, voldria justificar la inclusió en un treball sobre la pedagogia transformadora al nostre país, en el primer període de fundació de l'IEC, d'un capítol dedicat a la formació professional, atès que, generalment, quan es parla en aquests anys de canvi escolar hom fa referència, en la major part dels casos, a l'ensenyament primari, quan en realitat hi hem d'incloure també la formació professional, que constituí un capítol molt destacat de l'anomenat moviment de renovació pedagògica.